

БЕДНОСТ И РИСКОВИ ГРУПИ

Март, 2015

Проектът „Активно гражданство и добро управление в борба с бедността“ се финансира в рамките на Програмата за подкрепа на НПО в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г.

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Институт за пазарна икономика и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България.

<http://www.ngogrants.bg/>

Съдържание

1. Въведение	2
2. Обхват на бедните	2
2.1 Дълбочина на бедността.....	3
3. Разрези на бедността	5
3.1 По икономическа активност	5
3.1.1 Факторът образование при работоспособните	8
3.2 По възраст	8
3.3 По типове домакинства.....	10
3.4 Ефектът на социалните трансфери и пенсиите	12
4. Регионален разрез.....	14
5. Рискови групи.....	18
5.1 Безработни и икономически неактивни лица - пазар на труда и образование	18
5.2 Самостоятелни домакинства със зависими деца - социална система и пазар на труда	18
5.3 Възрастни - социална и пенсионна система	19
5.4 Домакинства с много зависими деца - образование и заетост.....	19
6. Изводи	20

1. Въведение

Настоящият анализ се фокусира върху обхвата и различни разрези на бедността в страната, като целта му е да открие рисковите групи или тези, които са най-силно застрашени от попадане в риск от бедност. Въвеждаме и понятието „дълбока бедност“, което използваме за отправна точка в открояването на тези групи, които са в най-тежко социално-икономическо състояние.

Изследването на рисковите групи помага не просто за по-доброто разбиране на бедността, но и за посочване на ключовите фактори, които водят до бедност, както и за насочване на вниманието към определени политики за справяне с бедността. В настоящия анализ са открити връзките между най-рисковите групи и съответните сфери на публична политика, които имат най-силно отношение към тяхното състояние. По-доброто разбиране на взаимодействието между отделните рискови групи и водещите фактори и политики, които им влияят, е ключова за постигането на резултати и особено за намаляване на дълбоката бедност.

2. Обхват на бедните

В методологическия коментар¹ относно индикаторите за бедността и неравенството разкрихме характеристиките на различните методи за измерването на бедността, които са най-често използвани от националната и европейската статистика и на практика в различна степен формират съответните политики. За да обособим рисковите групи, следва да направим по-дълбок разрез на данните за бедността, стъпвайки именно върху първоначалния методологически коментар и преглед на данните. В случая ще се фокусираме върху водещия показател за бедността, а именно лицата в риск от бедност, тъй като той е най-разпространеният, формира стратегическите цели спрямо бедността и съответно е представен с най-много релевантни за нашата цел разбивки.

Показателят „лица, живеещи в риск от бедност“ измерва относителната бедност като показва каква част от хората попадат под дадена линия на бедността. Въпросната линия се задава спрямо т. нар. медианен доход, тоест това е доходът, който разделя домакинствата на две - половината получават повече, половината - по-малко. Това отнасяне спрямо медианния доход прави линията на бедността относителна, а не абсолютна такава - на практика следва да се разглежда и като мерило за неравенството. Медианният доход може да служи и като ориентир за средната класа в едно общество, тъй като не се изкривява от крайностите - ако най-богатите в едно общество (топ 1%) увеличат доходите си стократно, то това би променило средния доход, но не и медианния такъв, който зависи от движението на средната класа.

¹ Виж ["Бедност и неравенство в България: Методологически коментар и преглед на данните"](#)

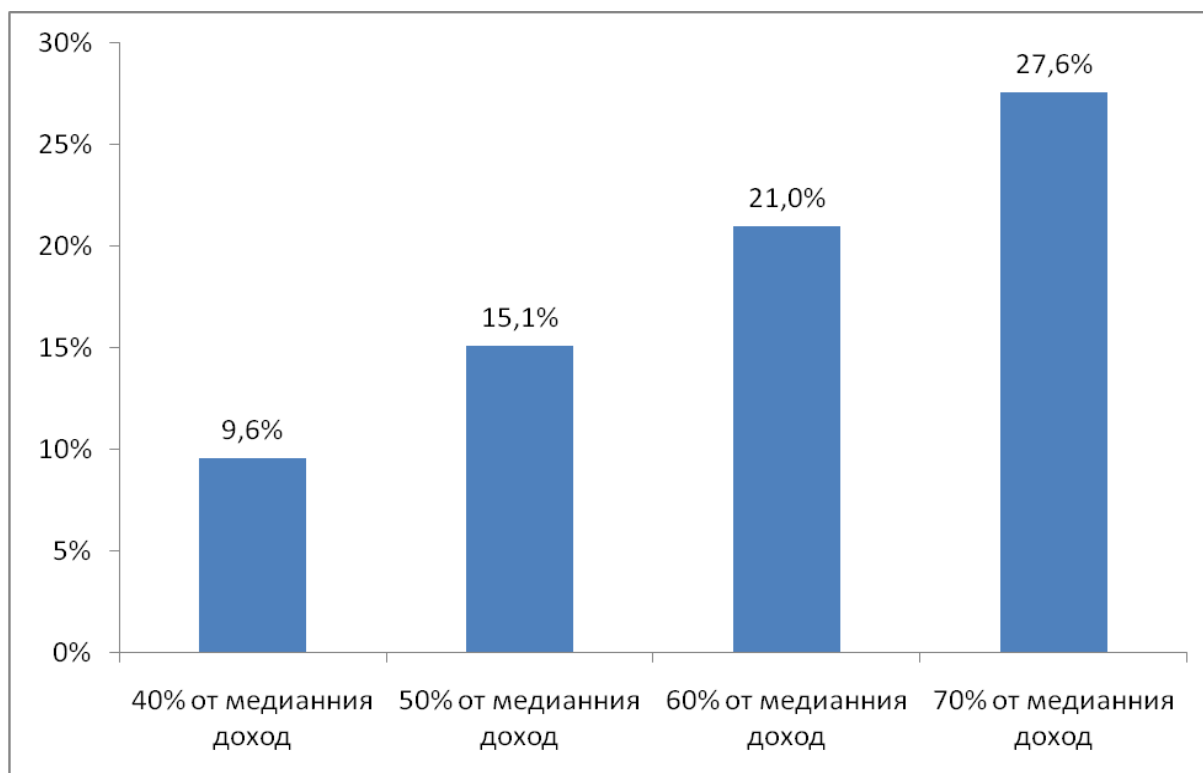
По последни данни относителният дял на бедните е около 21% (2013 г.), тоест малко над 1,5 млн. души попадат под линията на бедността (при линия 60% от медианния доход). През последните години се наблюдава леко спадане на относителната бедност, но трябва да се отчита и фактът, че линията на бедността не се покачва чувствително и дори остава под нивата от 2010 година. С други думи, макар относителната бедност леко да се свива, замръзването на медианния доход говори за сериозни проблеми пред средната класа.

За да вникнем по-сериозно в рисковите групи, трябва да разгледаме различни разрези на бедността - по икономическа активност, по възраст и пол, по типове домакинства и т.н., както и да открием съответните фактори, които оказват влияние върху бедността. Следва да се отчетат и ефектите от пенсиите и социалните трансфери, както и регионалните различия. Като добавим към това и допълнителни наблюдения, които не са изрично представени в данните за бедността, като състоянието на хората с увреждания и малцинствените групи, можем да си създадем много по-реална представа за факторите за бедността и рисковите групи, както и за съответните политики, които се отнасят към всяка рискова група.

2.1 Дълбочина на бедността

Измерването на бедността спрямо определена линия на бедността ни дава представа за нейния обхват, но не и за нейната дълбочина, тоест на какво отстояние от тази линия са лицата, които попадат под нея и са в риск от бедност. Това можем да проверим като приложим различни линии на бедността и следим за развитието на дела на лицата, които попадат под съответната линия. Класическата линия на бедността, която ще използваме за голяма част от разрезите, е 60% от медианния доход. Това е показателят, който регулярно се публикува от националната и европейската статистика и се използва в стратегически документи. За да добием представа за дълбочината на бедността, ще приложим още три линии на бедността, съответно равни на 40%, 50% и 70% от медианния доход. Движението на относителната бедност спрямо всяка от тези линии ще покаже доколко има равномерност в покачването на бедността при налагане на по-високи линии на бедност, както и дела на хората, които попадат под най-ниската линия на бедност, за която имаме данни (40% от медианния доход) и съответно са в най-тежко социално-икономическо състояние.

Графика: Относителен дял на бедните при различни линии на бедност (2013 г.)

Източник: Евростат

Данните показват, че близо 10% от населението попадат под най-ниската линия на бедността (40% от медианния доход), тоест почти половината от коментираните по-горе 21% бедни (спрямо класическата линия от 60% от медианния доход) изостават сериозно от средната класа. Движението на бедните над тази линия е сравнително равномерно, като с налагането на всяка следващата линия (50%, 60% и 70% от медианния доход) делът на бедните се покачва в рамките на 5-7 процентни пункта. Това е в някаква степен очаквано и означава, че над 10-те процента в дълбока бедност, разпределението в скалата на доходите е сравнително равномерно. Движението на данните през годините показва, че групата бедни, която е над 10-те процента от населението в дълбока бедност, е по-чувствителна на промените в икономическата среда и най-вероятно с променлив състав, особено в горната си част.

Далеч по-сериозни изглеждат нещата при тези близо 10%, които чувствително изостават от средната класа и са в дълбока бедност. Движението при тях през последните години е устойчиво негативно, тоест относителният дял на хората, които са под линия на бедност, равна на 40% от медианния доход, се увеличава постепенно от около 8,5% през 2008-2009 г. до около 10% през 2012-2013 година. Тези процеси изглежда не се силно повлияват от икономическия бум през 2007-2008 г. и

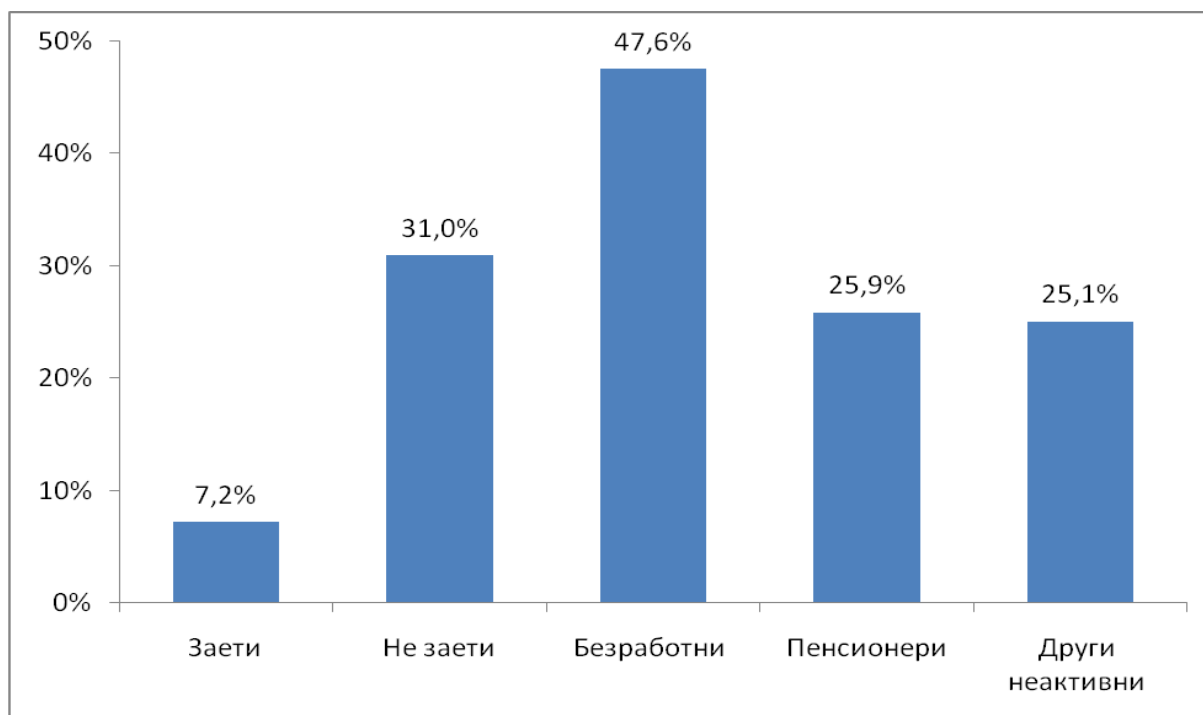
последвалата криза 2009-2011 година. С други думи, най-дълбоко бедните в обществото не се влияят от икономическия цикъл и по-скоро се увеличават. Именно затова трябва да изследваме рисковите групи и да открием причините за този устойчив социален феномен.

3. Разрези на бедността

3.1 По икономическа активност

Разбивката на бедността по икономическа активност е изключително важна, тъй като най-непосредствено показва връзката между икономическите процеси и бедността. Основното деление тук обхваща четири групи на възраст над 18 години: заетите, безработните (търсят работа), неактивните (представени в графиката като "не заети" и "други неактивни") и пенсионерите. Ако оставим настрана възрастните или пенсионерите, то другите групи имат директно отношение към развитието на пазара на труда. Разбира се, част от неактивните на практика не са трудоспособни (хора с тежки увреждания, например), тоест пазарът на труда съвсем не изчерпва темата.

Графика: Относителен дял на бедните по икономическа активност (2013 г.)

Източник: Евростат

Различията в относителната бедност по икономическа активност са много големи. Нормално, бедността при заетите е чувствително по-ниска от тази за страната - едва 7-8% от заетите попадат в риск от бедност. Тази група е голяма и обхваща почти 3 млн. души, което означава, че около 210 хил. заети попадат под линията на бедността. Тези, които попадат в риск от бедност, са предимно хора с минимални възнаграждения и на непълно работно време. Те попадат в определението "работещи бедни", но трудно могат да бъдат класифицирани като водеща рискова група. Заетостта на практика гарантира получаването на някакъв доход, което прави малко вероятно "работещите бедни" да изпаднат в коментираната по-горе дълбока бедност, тоест да са съставна част от тези 10% от населението, чиито доходи са под най-ниската линия на бедността. Наистина, при налагане на най-ниската линия на бедността (40% от медианния доход), едва 2,2% от заетите са в риск от бедност или това са около 65 хил. души.

Данните ясно показват, че именно заетостта е най-силният фактор за избягване или излизане от капана на бедността, като наличието на работа на практика сваля в пъти вероятността за попадане в риск от бедност. Групата на заетите е динамична и силно зависима от икономическото развитие, тоест в нея можем да очакваме движение по отношение на "работещите бедни" - изпадането в дългосрочна бедност със сигурност се среща като явление, но в много по-малки размери спрямо останалите рискови групи. Определящи за социалния статус на лицата в групата на заетите са състоянието на пазара а труда и съответните политики по заетостта и възнагражденията.

Групата на безработните е традиционно сред най-рисковите за попадане в бедност, като почти всеки втори безработен на практика е в риск от бедност - през последните три години има лек спад и за 2013 г. под 48% от безработните са в риск от бедност. Това са около 190 хил. души. Общата картина показва, че рискът от бедност при безработните е почти 7 пъти по-голям от този при заетите.

Интересното тук е, че през годините рискът от бедност при безработните мъже е чувствително по-висок от този при жените (като разликата е в рамките на 10 процентни пункта), докато през 2013 г. тази разлика е стопена, което е провокирано предимно от намаляването на риска от бедност при безработните мъже. Едно възможно обяснение е по принцип по-динамичната безработица при мъжете, която в последните години е на чувствително по-високи нива. В периода 2010-2012 г. безработните мъже се увеличават с близо 45 хил. души, докато при жените нарастването е с около 18 хил. души. Това означава, че по-голямата част от новите безработни мъже не са попаднали автоматично под линията на бедността - било то защото са получавали обезщетения, намерили са временна работа, не са стояли дълго извън пазара на труда или дори са работили без договор.

Във всеки случай, общата тенденция за намаляващ риск от бедност при безработните в години на ръст на безработицата означава, че има разлика между дългосрочно безработните, които не се влияят толкова от икономическия цикъл и са в дълбока бедност, и безработните, които са зависими от икономическия цикъл, намират си работа в годините на подем и в по-малка степен са заплашени от бедност.

При налагане на най-ниската линия на бедността (40% от медианния доход) цели 32% от безработните остават в риск от бедност или това са близо 125 хил. души. Тези данни потвърждават тежкото положение на безработните, които са силно застрашени не просто от бедност, а са в риск от дълбока бедност и самото желание да си намерят работа съвсем не им помага да се реализират на пазара на труда.

На следващо място са неактивните лица или тези, които дори не си търсят работа (без пенсионерите). Рискът от бедност при тях е в рамките на 25-30%, като оценките спрямо официалните данни на НСИ за работната сила показват, че това са малко около 360 хил. души, които попадат в риск от бедност. Вникването в състава на тази група е предизвикателство, тъй като тя е разнородна и включва както хора, които нямат възможност (включително и физическа) да работят, така и такива, които просто нямат желание. Неясният състав на тази група и липсата на качествени разбивки означават, че ще търсим различни ъгли, от които да погледнем към бедните, които не са заети/безработни или пенсионери.

При налагане на най-ниската линия на бедността (40% от медианния доход) 13-14% от неактивните остават в риск от бедност или това са близо 180 хил. души. Макар и по-малко заплашени от групата на безработните, групата на неактивните остава високорискова, в т.ч. заплашена от дълбока бедност и трябва да бъде внимателно анализирана.

Последната група е тази на пенсионерите, при които делът на тези в риск от бедност е 26%. Отчитайки единствено пенсионерите над 64-годишна възраст, това са около 440 хил. души, тоест това е най-многолюдната група, макар и не най-рисковата в относителен план. При налагане на най-ниската линия на бедността (40% от медианния доход) 6-7% от пенсионерите остават в риск от бедност или това са близо 100 хил. души (над 64 г.). Видно е, че при пенсионерите концентрацията на бедността е между 40-те и 60-те процента от медианния доход. Това също е очаквано, тъй като солидарната пенсионна система донякъде изравнява доходите на пенсионерите и преобладаващата бедност при пенсионерите не е дълбока, а се концентрира сравнително близо до класическата линия на бедността.

Оценки за бедността и дълбоката бедност (хил. души)		
	В риск от бедност (60% от медианния доход)	В риск от дълбока бедност (40% от медианния доход)
Деца (под 18 г.)	335	205
Заети	210	65
Безработни	190	125
Неактивни	360	180
Пенсионери (над 64 г.)	440	100

Източник: Евростат, НСИ, ИПИ

3.1.1 Факторът образование при работоспособните

Факторът образование е особено важен за всички в работоспособна възраст, като тук са включени няколко от ключовите групи, разгледани по-горе - групите на заетите, на безработните и на неактивните. Образованието е определящо за тяхното състояние на пазара на труда, което на практика предопределя риска да попаднат в бедност.

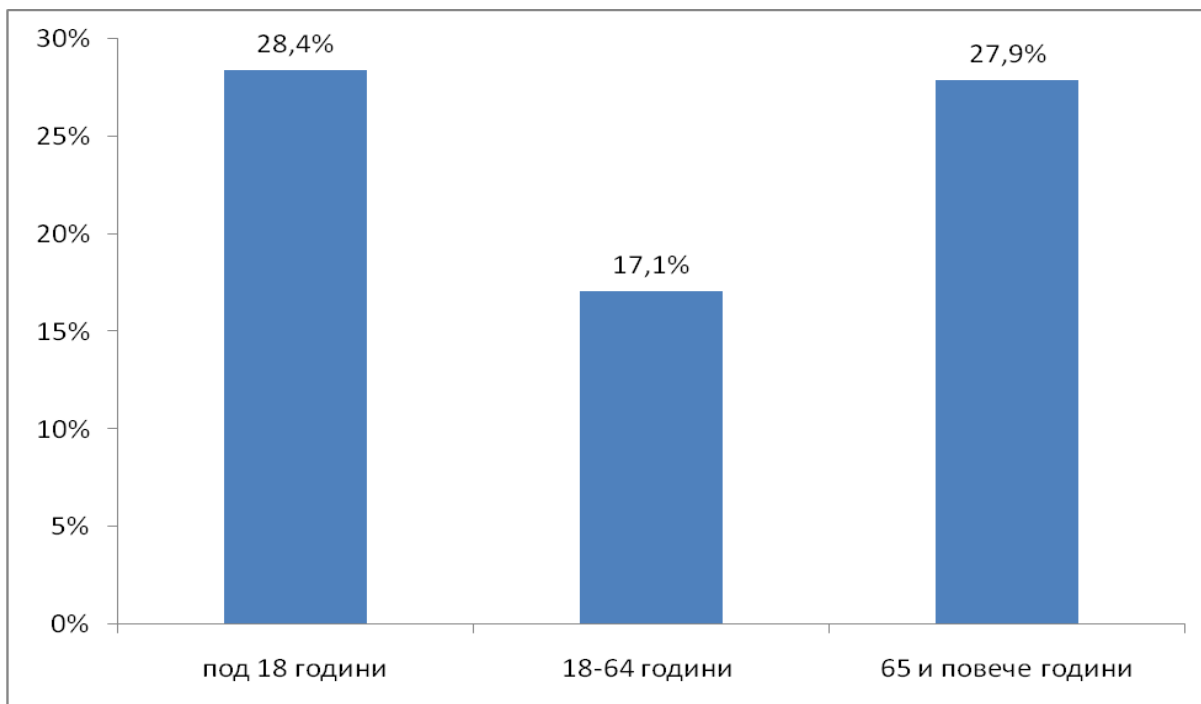
Рискът от бедност при висшистите е в рамките на 3-4%, докато при тези с основно образование достига 45%. Ако се ограничим само до работещите, то бедност при работещите висшисти на практика няма (едва 1,5%), докато бедността при работещи с основно образование остава висока - над 30% са в риск от бедност. С други думи, дебатът за работещите бедни е разговор за образованието и липсата на квалификация.

Данните са категорични, че факторът образование е ключов за реализацията на пазара на труда, като пропастта между тези с основно образование и висшистите е огромна. В общия случай можем да твърдим, че при работещите хора с основно образование вероятността да попаднат в риск от бедност е около 20 пъти по-голяма спрямо работещите висшисти.

3.2 По възраст

Разбивката на бедността по възраст нормално показва по-високи нива на бедност при групите, които са зависими, било то от държавата или семейството - това са децата и възрастните. Силно притеснително е, че най-високи нива на бедност се наблюдават при децата (28-29%), следвани от възрастните (27-28%), а чувствително по-добре стоят тези в работоспособна възраст (17-18%).

Графика: Относителен дял на бедните по възрастови групи (2013 г.)

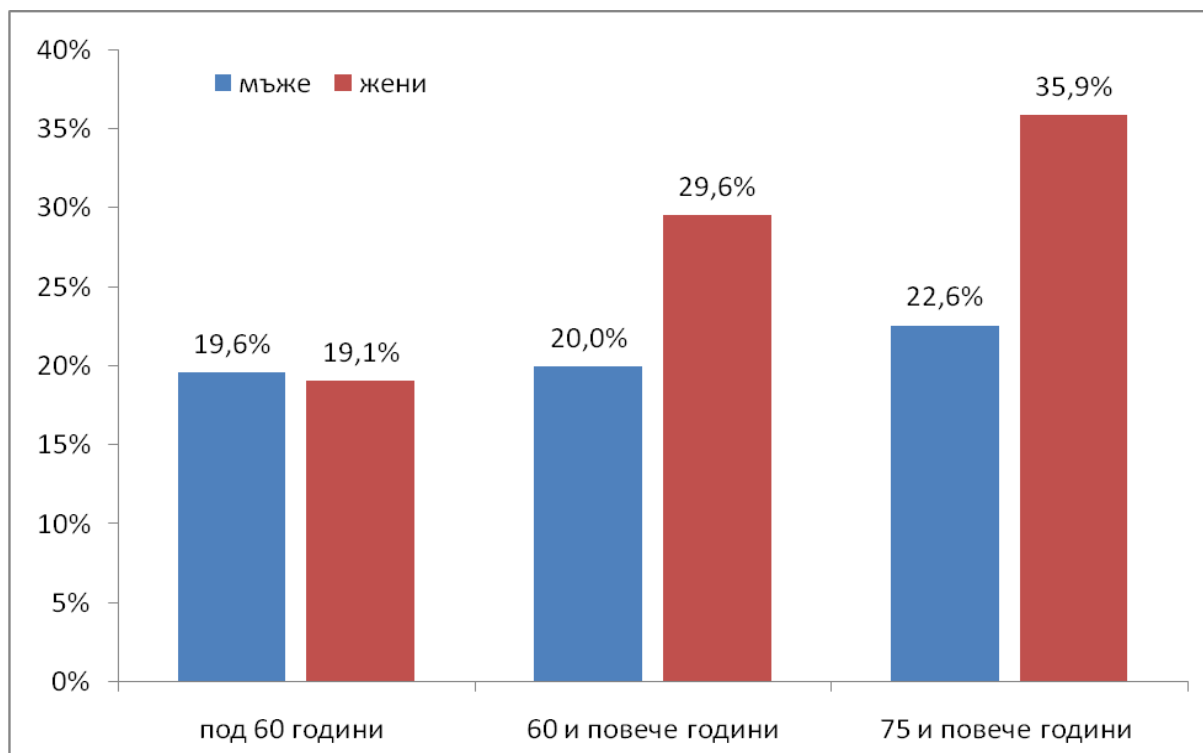

Източник: Евростат

Ако приложим най-ниската линия на бедност, отново децата остават най-рисковата група - цели 17% са на практика в дълбока бедност. При населението в работоспособна възраст бедността спада двойно (до 8-9%) при прилагане на най-ниската линия, а най-голям спад се наблюдава при възрастното население (до 8%). Това отново показва, че повече от половината възрастни, които официално са в риск от бедност, са сравнително близо до класическата линия на бедността.

Допълнителната разбивка по пол показва интересен детайл. Докато при децата и хората в работоспособна възраст няма големи разминавания в данните по пол, то при възрастните има отчетлива разлика между мъжете и жените. По-долу са представени две разбивки по пол при възрастните (над 60 и над 75 г.), които илюстрират този факт. Ако при мъжете над 60-годишна възраст делът на тези в риск от бедност е около 20%, то при жените над 60-годишна възраст този дял достига до 30% - подобна разлика наблюдаваме и назад в годините. Още по-голяма е разликата при мъжете и жените над 75-годишна възраст. Имайки предвид, че доходът на възрастните се формира предимно от пенсии, то можем да търсим причини за това разминаване както в демографските фактори - например продължителност на живота, така и в пенсионната система. Към момента е важно да открием засиления риск от бедност при възрастните жени.

Графика: Относителен дял на бедните сред възрастните хора (2013 г., по пол)

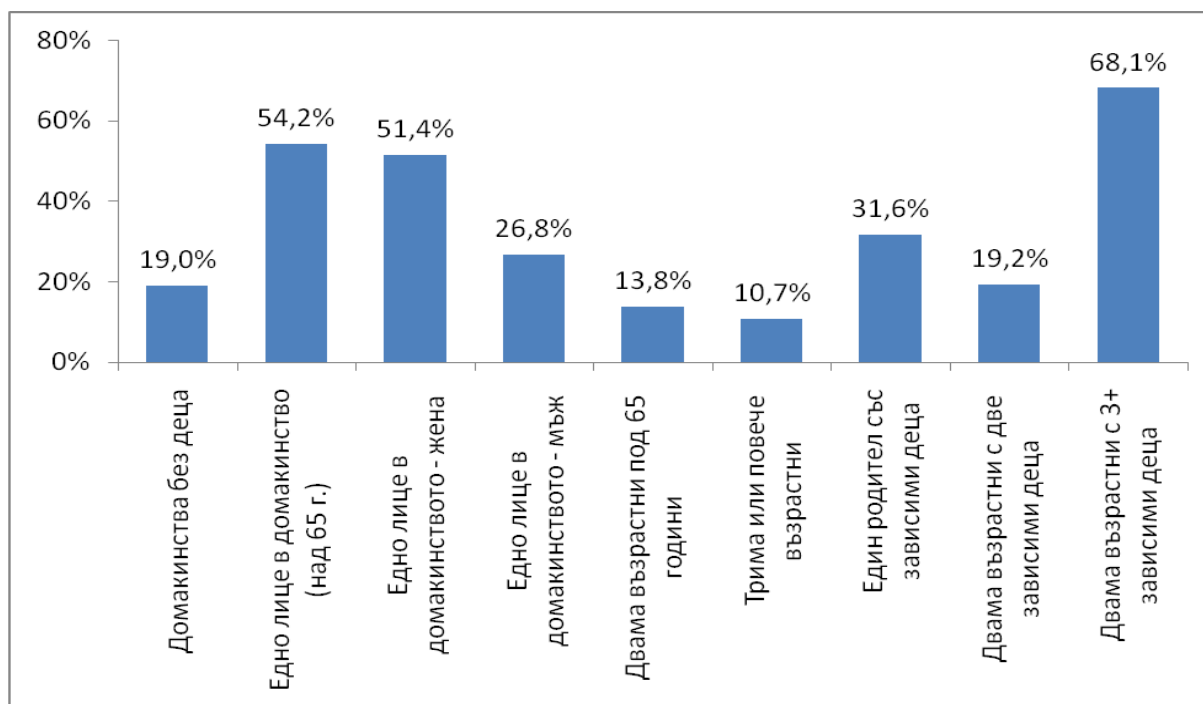
Източник: НСИ

3.3 По типове домакинства

Една от най-информативните разбивки за целта на този анализ, а именно - да се открият рисковите групи по отношение на бедността, е тази по типове домакинства. Този разрез е важен както за разбирането на обхвата на бедността, така и за социалната политика, която би трябвало да отчита именно типовете домакинства, които са най-заstrашени, и да бъде насочена към тях.

Групите, които стоят добре на общия фон, не са изненада - това са домакинства без деца, двама възрастни под 65 години, трима или повече възрастни, двама възрастни с едно или две деца. Тези групи са с относителен дял на бедност под 20%, тоест под средното за страната. Това, което ги характеризира, е, че в тях преобладават работещите спрямо зависимите. Наличието на двама възрастни в работоспособна възраст очевидно е важен фактор за избягването на бедността. Интересно е, че разликата между домакинствата на двама възрастни с едно или две деца е малка, докато наличието на трето дете вече променя чувствително нещата - тук обяснението може да се крие не просто в наличието на още едно зависимо дете, а на други фактори, които са определящи за тези домакинства като етническа принадлежност, изолация в гета и т.н

Графика: Относителен дял на бедните по типове домакинства (2013 г.)

Източник: НСИ

Рискова група са самостоятелните домакинства с едно лице на възраст над 65 г. - над половината от тези домакинства са в риск от бедност. Характерното за тези домакинства е зависимостта от пенсионния доход и липсата на трансфери в рамките на домакинството - например доход на работещ, който да влиза в домакинството и да подкрепя по-ниския доход от пенсия. Тази група е по-малко зависима от пазара на труда и повече от пенсионната и социалната политика.

Именно поради невъзможността за преразпределение на доходите вътре в домакинството и вътрешни (за домакинството) трансфери, групата на самостоятелните домакинства (независимо от възрастта) също е по-рискова, като разликите по пол тук също са големи – делът на самостоятелните мъже в риск от бедност е 27%, докато при самостоятелните жени този дял е 52%. Голяма част от обяснението за това обаче е вече коментираният разрыв между мъже и жени при пенсионерите, докато в работоспособното население контрастите едва ли са толкова изострени.

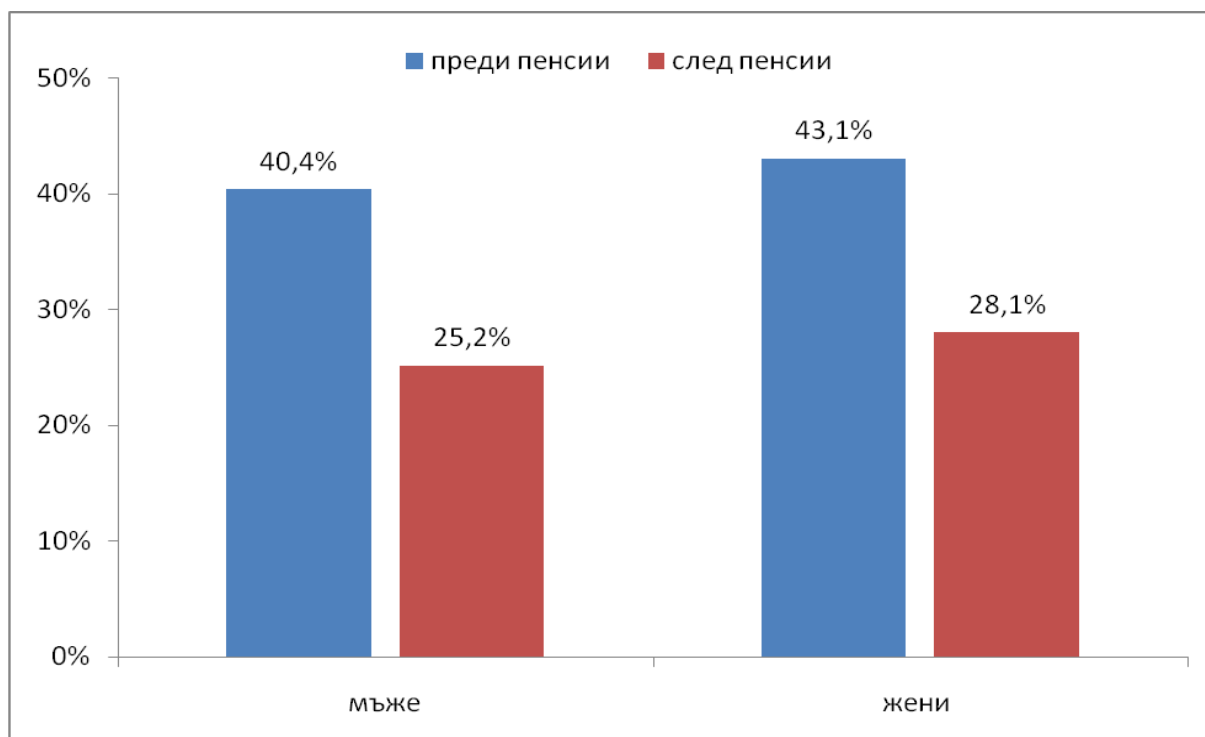
Рискова група са и домакинствата на един родител със зависими лица, при които над 30% са в риск от бедност. В тези домакинства се наблюдава и висок риск от дълбока бедност - около 15%. Тук ключов фактор е пазарът на труда и зависимостта на тези домакинства от постоянния трудов доход на родителя. Оставането извън пазара на труда поставя самостоятелните родители в риск от дълбока бедност.

Изключително рискована група са домакинствата с двама възрастни и три или повече зависими деца. Делът на тези домакинства, които са в риск от бедност, достига почти 70%, а в риск от дълбока бедност са цели 50%. От разбивката по типове домакинства тази се откроява като най-рисковата група за изпадане в дълбока бедност. Тази група най-вероятно се характеризира с много от негативните, които посочихме като рискови фактори - ниско образование и липса на квалификация, както и ниска икономическа активност и невъзможност за реализация на пазара на труда. Този тип домакинства също така възпроизвежда бедност, тъй като дългосрочното изпадане в дълбока бедност води до ниско образование и слаба квалификация и при децата, което е ключово за шансовете им да избягат от капана на бедността.

3.4 Ефектът на социалните трансфери и пенсиите

Ако изключим социалните трансфери и пенсии, то делът на населението в риск от бедност в страната надвишава 40%. Това е обяснимо, имайки предвид, че без пенсионните плащания, делът на възрастните в риск от бедност доближава 80%. Включвайки само пенсиите, този дял спада чувствително до 27%, което е провокирано от сериозния ефект върху бедността при възрастните.

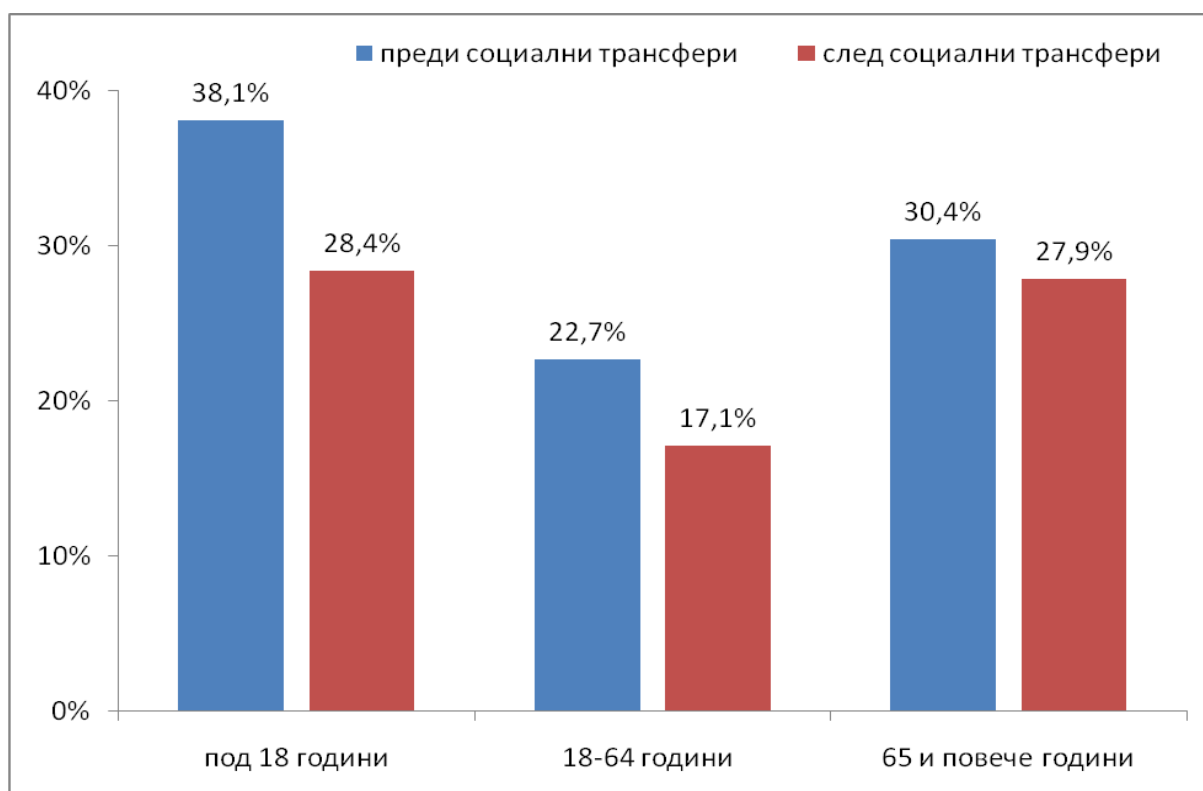
Графика: Относителен дял на бедните преди и след пенсии, без соц. трансф. (2013 г.)

Източник: НСИ

Влиянието на социалните плащания е по-ограничено, но все пак те намаляват допълнително дела на хората в риск от бедност до 21%. Социалните плащания от своя страна влияят най-много на децата, като свиват дела на децата в риск от бедност с цели 10 процентни пункта. Ефектът при възрастните е най-малък, което показва, че социалните трансфери са насочени предимно към работоспособното население и към домакинства със зависими деца.

Графика: Относителен дял на бедните преди и след социалните трансфери (2013 г.)

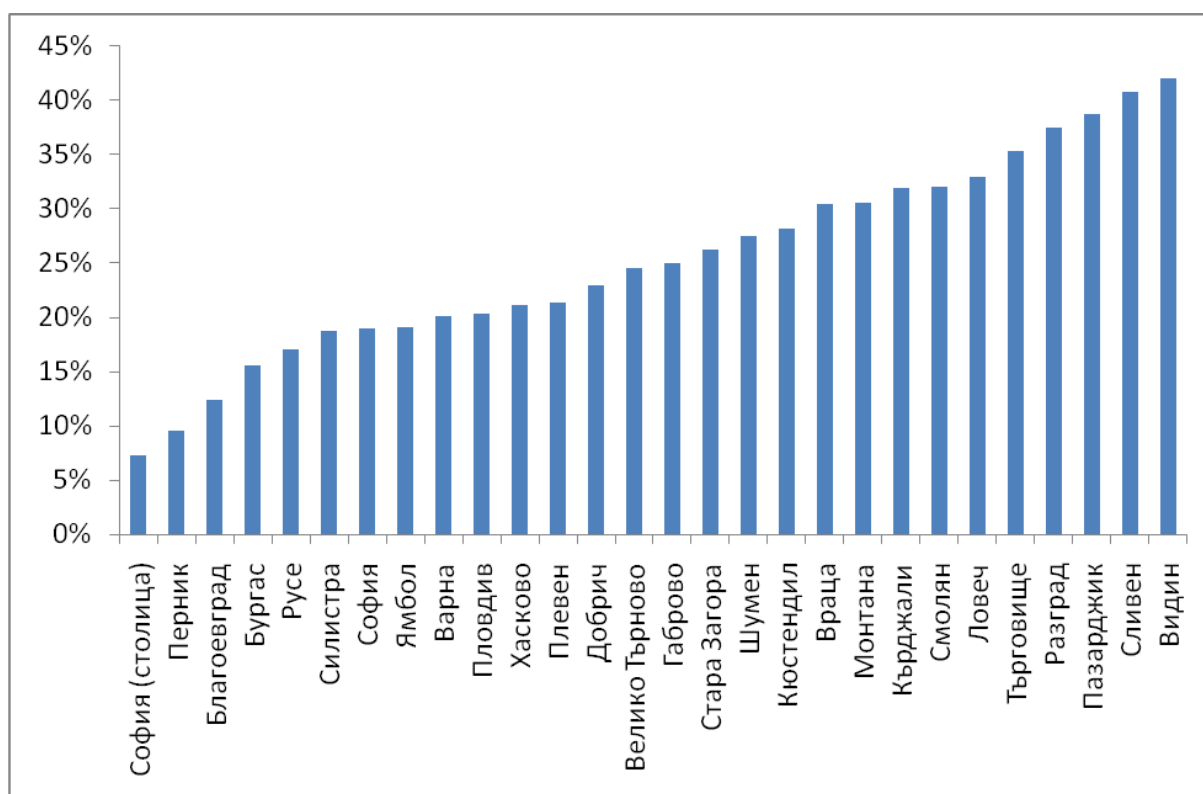
Източник: НСИ

По-детайлна разбивка на данните показва, че социалните трансфери не са концентрирани единствено спрямо изпадналите в най-дълбока бедност и оказват ефект върху лицата, които са между двете линии на бедността (40 и 60 процента от медианния доход). Това е видимо и от ефекта върху групата на децата. Видно е, че има групи в обществото, които са в дълбока бедност и социалната политика не успява да играе решаваща роля - тук попадат възрастните в дълбока бедност, както и децата в многолюдни семейства, които живеят в гета.

4. Регионален разрез

Прегледът на данните по региони също откроява основните фактори, които влияят на бедността. За целите на този анализ ще използваме данните за бедността по области спрямо националната линия на бедността. Тук различията са огромни - от 7,3% дял на населението в риск от бедност в столицата София до 42% във Видин.

Графика: Относителен дял на бедността по области спрямо нац. линия (2012 г.)

Източник: НСИ

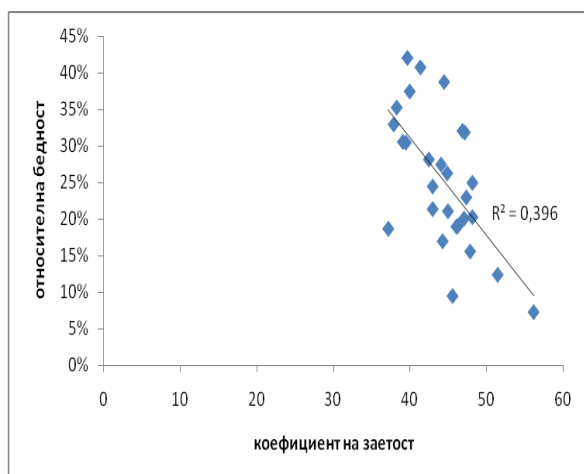
Данните категорично показват, че поне четири фактора влияят на бедността в отделните области - заетост, образование, демография и етнически групи. Тези взаимовръзки се показват по следния начин:

- бедност и заетост - съпоставяме лицата в риск от бедност по области (използвайки националната линия на бедността) спрямо коефициента на заетост на населението на 15 и повече години по области;

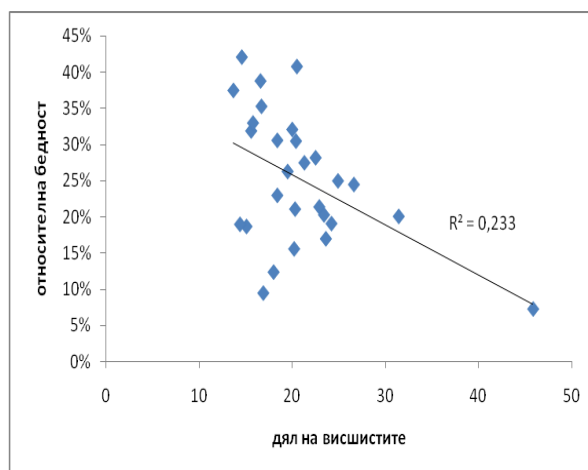
- бедност и образование - съпоставяме лицата в риск от бедност по области (използвайки националната линия на бедността) спрямо относителния дял на населението на възраст между 24-64 години с висше образование по области;
- бедност и демография - съпоставяме лицата в риск от бедност по области (използвайки националната линия на бедността) спрямо коефициента на възрастова зависимост, тоест отношението на населението на 65 и повече години към населението на 15-64 години по области;
- бедност и етнически групи - съпоставяме лицата в риск от бедност по области (използвайки националната линия на бедността) спрямо дела на лицата, самоопределили се като роми при последното преброяване по области.

Посочените взаимовръзки са представени по-долу. Най-силна връзка има между бедността и заетостта, докато възрастовата зависимост влияе в по-малка степен. Това подкрепя вече направените изводи и откритите рискови групи по икономическа активност: основно безработни и неактивни и чак на следващ етап - пенсионери. В същото време етническата структура на населението и образованието също оказват много силно влияние. Това отново отговаря на направените изводи и открити рискови групи - домакинства с много зависими деца, както сред тези с липса на образование и квалификация.

Графика: Относителна бедност и коефициент на заетост по области, 2013

Графика: Относителна бедност и дял на висшите (24-64 г.) по области, 2013

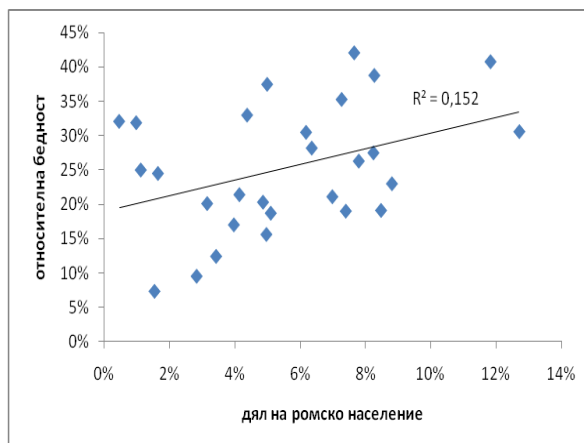

Източник: НСИ, ИПИ

Графика: Относителна бедност и възрастова зависимост по области, 2013

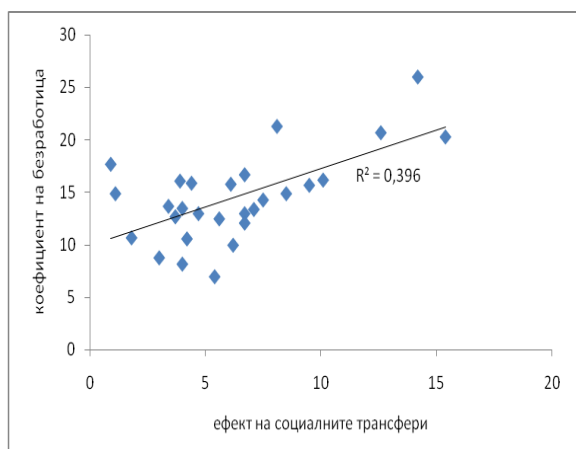
Графика: Относителна бедност и дял на ромското население по области, 2013

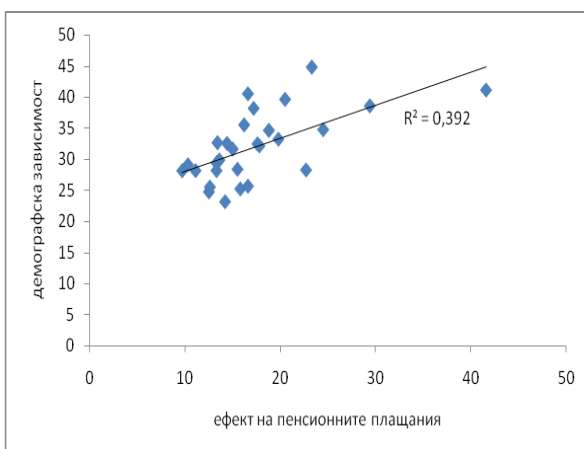
Източник: НСИ, ИПИ

Ефектът на пенсиите и социалните плащания за намаляване на бедността по региони също е много различен. Пенсионните плащания намаляват бедността в по-голяма степен там, където има повече възрастни хора и съответно по-тежки демографски проблеми. Най-сериозно отражение пенсионните трансфери дават в Габрово, Кюстендил, Видин, Смолян и Ямбол, докато най-ниско - в Сливен и Добрич. Социалните плащания пък влияят там, където има най-високи нива на безработица - например в Смолян, Разград, Шумен и Велико Търново.

Графика: Ефект на социалните трансфери и коеф. на безработица, 2013

Графика: Ефект на пенсионните плащания и възрастова зависимост по области, 2013

Източник: НСИ, ИПИ

Можем да говорим за два типа регионални трансфери от области, в които заетостта и доходите са по-високи и съответно генерират повече приходи за бюджета, към области, в които има безработица и повече възрастни хора. Единият канал минава през класическото преразпределение чрез социалните плащания. Другият канал е през пенсионната система, която е солидарна и се финансира предимно от бюджета, като на практика генерира скрити трансфери между областите.

2012, НСИ	Относителен дял на бедните спрямо линията на бедност за областта		
	преди социалните трансфери и пенсии	преди социалните трансфери (с включени пенсии)	след социални трансфери (с включени пенсии)
Общо за страната	41,8	26,7	21,0
Благоевград	31,8	19,3	15,3
Бургас	35,6	23,0	19,3
Варна	42,9	27,1	23,7
Велико Търново	42,9	25,3	15,2
Видин	55,4	32,1	31,2
Враца	46,1	27,3	26,2
Габрово	59,8	18,2	15,2
Добрич	36,6	26,3	20,2
Кърджали	47,8	31,2	25,8
Кюстендил	52,5	23,1	14,6
Ловеч	39,3	22,7	20,9
Монтана	50,2	29,7	23,0
Пазарджик	50,8	37,5	30,8
Перник	43,2	27,0	22,3
Плевен	40,9	23,7	17,0
Пловдив	39,4	26,1	19,0
Разград	42,8	27,3	14,7
Русе	36,9	22,5	16,9
Силистра	39,4	26,0	17,9
Сливен	45,7	36,0	31,6
Смолян	52,2	29,5	14,1
София (столица)	40,2	26,0	22,0
София	46,6	26,8	20,6
Стара Загора	45,7	30,7	26,5
Търговище	48,1	34,5	25,0
Хасково	40,8	23,0	15,5
Шумен	43,3	32,2	18,0
Ямбол	43,7	19,2	15,3

5. Рискови групи

Открояването на най-рисковите групи по отношение на бедността в настоящия анализ има за цел да насочи вниманието и към съответните сфери/политики, които имат най-силно влияние върху тези групи и биха могли да намалят устойчиво бедността в дългосрочен план. В тази точка ще представим именно тези сфери и политики и тяхното отношение към рисковите групи.

5.1 Безработни и икономически неактивни лица - пазар на труда и образование

Безработните и икономически неактивните са сред най-рисковите групи за попадане в риск от бедност. Това е на практика работоспособно население, което попада в бедност основно заради липса на трудови доходи. Тук са и около 300 хил. души в дълбока бедност, които в общия случай са с основно образование и с много ниска квалификация. Фокусът на политиката по отношение на тази рискова група трябва да е съответно по тези две направления:

- Образование - фокус върху училищното образование в посока свиване на дела на лицата с основно образование и придобиване на умения, които са адекватни на нуждите на пазара на труда;
- Заетост - фокус върху създаването на нови работни места и покачването на заетостта, което в момента остава в сянката на т. нар. политика по доходите.

Макар често дебатът за бедността да се ограничава в рамките на социалната политика, при тези рискови групи от трудоспособното население политиките, които се отнасят до образованието и пазара на труда, са водещи.

5.2 Самостоятелни домакинства със зависими деца - социална система и пазар на труда

Самостоятелните домакинства със зависими деца са друга рискова група, която изисква специално внимание. Тук отново водещ е пазара на труда, но вече и социалната система играе роля. Големият проблем в тази група е липсата на трансфери в рамките на домакинството и пълната зависимост от доходите на самотния родител. При ниска заетост или трусове на пазара на труда този тип домакинства са сериозно заплашени от изпадане в риск от бедност.

За да бъде адекватна социалната политика на тази рискова група, тя трябва да бъде целенасочена, тоест да не се разпилява максимално широко, а да таргетира именно рисковите групи. Редица помощи в страната, макар и да са обвързани с децата, които са рискова група, са твърде широко проектирани (понякога и без доходни критерии), което сериозно размива евентуалния ефект. За да има резултат, социалната политика трябва да е насочена към рисковите групи, да покрива основния риск (в случая безалтернативността на дохода на родителя при липса на трудов такъв) и да задава съответните стимули, тоест да провокира връщането на пазара на труда.

5.3 Възрастни - социална и пенсионна система

Групата на възрастните и пенсионерите, макар и да не е най-рисковата (спрямо безработните, например), е многолюдна и в нея се концентрира над 1/4 от бедността, както и близо 1/7 от лицата в дълбока бедност. В тази група, особено що се отнася за хората в напреднала възраст, пазарът на труда или образованието нямат толкова съществена роля, колкото пенсионната и социалната система.

Водеща тук е пенсионната система, която, както видяхме, намалява бедността сред възрастните и предполага фискални трансфери между регионите. Проблемите на пенсионното дело обаче се прехвърлят и върху бедността сред възрастните. Малкото работещи на входа на системата и многото пенсионери, в т.ч. поради широко разпространено ранно пенсиониране и високия дял на взимащите инвалидни пенсии, на изхода на системата, поставят пенсионерите в капана на огромния дефицит на НОИ - пенсиите на практика се плащат предимно от бюджета. Промените в пенсионното дело, сред които покачване на възрастта за пенсиониране и по-дългото оставане на пазара на труда, ограничаване на инвалидните пенсии и ранното пенсиониране, както и стимулиране на личните пенсионни спестявания, са ключови за заздравяването на системата и осигуряването на достойни пенсии в дългосрочен план.

Разликата между риска от бедност при възрастните мъже и жени е очевидно провокирана от пенсионната система и следва да бъде взета под внимание - както в рамките на пенсионната система (уеднаквяване на правилата), така и извън нея чрез механизмите на социалната система. Това най-вероятно включва промени по отношение на т. нар. социална пенсия и изваждането ѝ от осигурителния модел, правейки я социална помощ, която не е в бюджета на общественото осигуряване.

5.4 Домакинства с много зависими деца - образование и заетост

Домакинствата с три или повече зависими лица са особено рискова група, като 2/3 от тях са в риск от бедност. Този феномен се провокира не толкова от броя на децата,

колкото от типа на домакинствата, които имат много деца - проблем с етническо и културно изражение. Такива домакинства често живеят в гета и на практика възпроизвеждат бедност, тоест децата също не успяват да избягат от капана на бедността. Ключови фактори тук са образованието и пазарът на труда.

В случая не говорим за общото понятие интеграция, а се фокусираме върху образованието и работата като естествените пътища за решение на този проблем. Без тях социалната система не постига никакви резултати в тези домакинства и това е видно от големия процент на такива домакинства в дълбока бедност, тоест дори и с наличната социална система те изостават чувствително от средната класа. Гъвкави форми на образование и умения, които са приложими на пазара на труда, могат да дадат много по-устойчив резултат.

6. Изводи

Подлагането на бедността на различни разрези ни позволи да открием ключовите рискови групи, които са най-застрашени от бедност, в т.ч. и от дълбока бедност. Сред най-рисковите групи, които са зависими от качеството на образование и процесите на пазара на труда, са безработните и неактивните. Те са част от работоспособното население, но не успяват да се реализират на пазара на труда и са в риск да попаднат в дълбока бедност. Работещите бедни, макар и да са сериозно предизвикателство, са далеч по-малко рискови и в общия случай не са в дълбока бедност.

Възрастните хора и пенсионери също допринасят чувствително за бедността в страната. Проблемите на пенсионната система са от водещо значение за бедността при възрастните хора. Смесването на социална и осигурителната система на практика не позволява да се провежда адекватна политика спрямо най-рисковите групи сред възрастните. Разликите между мъжете и жените в тази група са много големи, но без това да рефлектира върху съответните политики.

Бедността сред децата също е водеща, като немалка част от нея се формира в семейства с един родител или в многодетни семейства, които често имат малцинствен профил. Тук водещи са проблемите на образователната система и по-конкретно на училищното образование, което не успява да обхване и да предостави адекватни знания и умения на най-уязвимите групи.

Ясно открихме и регионалните различия, които правят профила на бедността в отделните области различен. Допълнително изследване на скритите социални трансфери между областите през пенсионните плащания и социалната система може също да открие интересни зависимости. Големите различия в бедността на регионално ниво спрямо националната линия на бедността, както и различните фактори, които

усилва бедността в отделните райони, предполагат политики, които взимат под внимание тези разлики. Този извод е особено важен що се касае до политика на пазара на труда и в образованието.

В обобщение, ако 1/5 от населението е в риск от бедност, то половината от тях или един на все десет е в риск от дълбока бедност. Именно тази група, която сериозно изостава от средната класа, най-малко се влияе от промените в макроикономическата среда и на практика е изпаднала в дългосрочна и възпроизвеждаща се бедност. Сред най-рисковите групи по отношение изпадането в дълбока бедност са безработните и неактивните, а често - и зависимите от тях деца. Ключово тук е, че голямата част от дълбоката бедност засяга работоспособно население, което отново препраща към образованието и пазара на труда.